

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

BOSHLANG‘ICH SINIF INGLIZ TILI DARSLARIDA BADIY ASARLAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING FUNKSIONAL SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH

Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi
Namangan davlat universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda funksional savodxonlikning mazmun-mohiyati, uning boshlang‘ich ta‘lim jarayonidagi ahamiyati hamda badiiy matnlarning o‘quvchilarning til kompetensiyasi, mantiqiy fikrlashi, kommunikativ faolligi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, ingliz tili darslarida ertak, hikoya va dialogik matnlardan foydalanish asosida o‘quvchilarning o‘qib tushunish, mustaqil fikr bildirish, vaziyatga mos muloqot qilish va kundalik hayotiy muammolarni hal etishga oid ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari ko‘rsatib berilgan. Maqolada badiiy asarlar asosida tashkil etilgan interfaol metodlarning funksional savodxonlikni shakllantirishdagi samaradorligi ilmiy-pedagogik jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, boshlang‘ich ta‘lim, ingliz tili darslari, badiiy asarlar, kommunikativ kompetensiya, o‘qib tushunish ko‘nikmasi, interfaol metodlar, til kompetensiyasi, kreativ fikrlash, pedagogik texnologiyalar.

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Турдалиева Кизлархон Илхомжон кизи
Наманганский государственный университет, базовый докторант

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы формирования функциональной грамотности учащихся начальных классов на уроках английского языка с использованием художественных произведений. В исследовании раскрываются сущность функциональной грамотности, её значение в системе начального образования, а также дидактические возможности художественных текстов в развитии языковой компетенции, логического мышления, коммуникативной активности и творческого мышления учащихся. Кроме того, показаны методы развития навыков чтения с пониманием, самостоятельного мышления, ситуативного общения и решения жизненных задач посредством использования сказок, рассказов и диалогических текстов на уроках английского языка. В статье научно и педагогически обоснована эффективность интерактивных методов, организованных на основе художественных произведений, в формировании функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальное образование, уроки английского языка, художественные произведения, коммуникативная компетенция, навыки чтения с пониманием, интерактивные методы, языковая компетенция, креативное мышление, педагогические технологии.

DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH LITERARY WORKS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi
Namangan State University, Doctoral student

Abstract

This article analyzes the issues of developing functional literacy of primary school students through the use of literary works in English language classes. The study highlights the essence of functional literacy, its significance in primary education, and the didactic potential of literary texts in developing students' language competence, logical thinking, communicative activity, and creative thinking. In addition, the article demonstrates methods for improving students' reading comprehension, independent thinking, situational communication, and problem-solving skills through the use of fairy tales, short stories,

and dialogic texts in English lessons. The effectiveness of interactive methods organized on the basis of literary works in developing functional literacy is scientifically and pedagogically substantiated.

Keywords: functional literacy, primary education, English language classes, literary works, communicative competence, reading comprehension skills, interactive methods, language competence, creative thinking, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy jamiyatda o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki ularni kundalik hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyasiga ega bo'lishi muhim pedagogik ehtiyoj sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan funksional savodxonlik tushunchasi xalqaro ta'lim maydonida ustuvor ilmiy-pedagogik kategoriyalardan biriga aylandi [1].

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning o'qib tushunish, muloqot qilish, axborotni tahlil etish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish keyingi ta'lim bosqichlarining sifat samaradorligini belgilab beradi. Ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish esa ushbu jarayonni tabiiy va kommunikativ muhit asosida tashkil etish imkonini beradi. Chunki badiiy matn o'quvchining til birliklarini faqat grammatik hodisa sifatida emas, balki real kommunikativ vosita sifatida idrok etishiga xizmat qiladi. Shu bois boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlar yordamida funksional savodxonlikni shakllantirish masalasi dolzarb ilmiy-metodik muammolardan biri hisoblanadi [3].

Jahon tajribasida funksional savodxonlikni rivojlantirish masalasi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida baholanmoqda. Xususan, xalqaro baholash dasturlari — PISA, PIRLS va TIMSS tadqiqotlarida o'quvchilarning matnni anglash, axborotni tahlil qilish hamda amaliy vaziyatlarda bilimlardan foydalanish kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratiladi [4].

Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida badiiy adabiyotlar asosida til o'rgatish metodikasi o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshirish, kreativ tafakkurini rivojlantirish va madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishning samarali vositasi sifatida keng qo'llanilmoqda [5]. Ayniqsa, ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitishda ertaklar, hikoyalar, qisqa dialoglar va obrazli matnlardan foydalanish o'quvchilarning emotsional qiziqishini kuchaytirib, ularning tabiiy til muhiti bilan bog'lanishini ta'minlaydi. Shu jihatdan badiiy asarlar asosida funksional savodxonlikni rivojlantirish masalasi bugungi xalqaro pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [6].

Mamlakatimizda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish hamda yosh avlodning xalqaro standartlarga mos kompetensiyalarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Boshlang'ich sinflardan boshlab ingliz tilini o'qitish amaliyotining joriy etilishi o'quvchilarda kommunikativ va funksional ko'nikmalarni erta shakllantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Biroq amaliyotda ayrim hollarda til o'rgatish jarayoni grammatik qoidalarni yodlash bilan chegaralanib qolayotgani o'quvchilarning erkin fikrlashi va real muloqotga kirishish kompetensiyalarining yetarli darajada rivojlanmasligiga sabab bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ingliz tili darslariga badiiy asarlarni integratsiya qilish o'quvchilarning o'qish madaniyati, mustaqil tafakkuri, og'zaki nutqi hamda hayotiy vaziyatlarda til birliklaridan foydalanish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [7].

Mazkur yondashuv boshlang'ich ta'limda shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy ta'lim tamoyillarini amaliy jihatdan ta'minlashda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Muallifning fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirish jarayoni an'anaviy til o'rgatish usullaridan ko'ra ko'proq interaktiv va mazmuniy yondashuvlarni talab etadi. Ayniqsa, badiiy asarlar orqali tashkil etilgan ingliz tili darslari o'quvchilarning nafaqat lingvistik bilimlarini, balki ularning tafakkur doirasini, estetik qarashlarini va ijtimoiy-kommunikativ faolligini ham rivojlantiradi. Badiiy matn bilan ishlash jarayonida o'quvchi tilni sun'iy qoidalar tizimi sifatida emas, balki real hayotiy muloqot vositasi sifatida anglay boshlaydi. Natijada o'quvchilarda o'qigan matnni tahlil qilish, xulosa chiqarish, mustaqil munosabat bildirish hamda vaziyatga mos fikr yuritish ko'nikmalari shakllanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish funksional savodxonlikni rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri sifatida ilmiy-metodik jihatdan chuqur tadqiq etilishi zarur deb hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

L.S. Vygotskiyning fikricha, ta'lim jarayonida bolaning nutqiy va tafakkur faoliyati o'zaro chambarchas bog'liq holda rivojlanadi. Olim o'z tadqiqotlarida til nafaqat muloqot vositasi, balki shaxs

tafakkurini shakllantiruvchi asosiy psixologik omil ekanligini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, o'quvchi matn bilan mustaqil ishlash, uni tahlil qilish va anglash jarayonida intellektual faollikka erishadi. Shu jihatdan badiiy asarlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining funksional savodxonligini rivojlantirishda muhim kognitiv vosita hisoblanadi.

A.A. Leontyevning ta'kidlashicha, pedagogik muloqot ta'lim samaradorligini belgilaydigan muhim omillardan biri sanaladi. Olim ta'lim jarayonida o'quvchining faol nutqiy ishtiroki uning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Uning fikriga ko'ra, o'quvchi real muloqotga yaqin bo'lgan matnlar orqali tilni tezroq o'zlashtiradi. Shu bois badiiy matnlar asosida tashkil etilgan ingliz tili darslari o'quvchilarning erkin fikrlash va muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

G. Lazarning fikricha, badiiy adabiyot chet tilini o'qitishda o'quvchilarning til bilimini tabiiy ravishda rivojlantiruvchi samarali metodik vosita hisoblanadi. Olim badiiy matnlar orqali o'quvchilar nafaqat yangi lug'at va grammatik shakllarni o'zlashtirishi, balki madaniy hamda emotsional tajribaga ham ega bo'lishini ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlarida adabiy matnlarning o'quvchilarning o'qib tushunish, fikr bildirish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati alohida yoritilgan.

J. Collie va S. Slaterning ta'kidlashicha, badiiy asarlar til o'rganuvchilar uchun real kommunikativ muhitni yaratib beradi. Olimlar adabiy matnlar o'quvchilarda tilga nisbatan qiziqishni kuchaytirishi, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishini qayd etadilar. Ular, ayniqsa, boshlang'ich bosqichda qisqa hikoyalar va ertaklardan foydalanish o'quvchilarning emotsional qabul qilish xususiyatiga mos kelishini ilmiy asoslab berganlar.

R. Carter va M. Longning fikriga ko'ra, adabiyotni til o'qitish jarayoniga integratsiya qilish kommunikativ yondashuvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Olimlar badiiy matnlar orqali o'quvchilarda til birliklarini kontekst asosida anglash imkoniyati shakllanishini ta'kidlaydilar. Ular o'z tadqiqotlarida adabiy asarlar o'quvchining analitik fikrlashi, nutqiy faolligi va madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishini asoslab berganlar.

E.I. Passovning ta'kidlashicha, chet tilini o'qitish jarayoni kommunikativ faoliyat asosida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Olim tilni qoida sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o'rgatish zarurligini ilgari surgan. Uning fikriga ko'ra, o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin bo'lgan matnlar va muloqot elementlari asosida o'qitish funksional savodxonlikni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan badiiy asarlar ingliz tili darslarida kommunikativ muhit yaratishning samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar va natijalar

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanishning o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishga ta'siri pedagogik va metodik jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ertaklar, qisqa hikoyalar, dialogik matnlar hamda obrazli badiiy parchalar asosida tashkil etilgan dars mashg'ulotlari o'quvchilarning o'qib tushunish, mustaqil fikrlash, og'zaki nutq va kommunikativ faolligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Ayniqsa, badiiy matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning matn mazmunini tahlil qilish, qahramonlar harakatiga munosabat bildirish hamda voqealarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash ko'nikmalari shakllanganligi kuzatildi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy grammatik mashqlar asosida tashkil etilgan darslarga nisbatan badiiy asarlar bilan boyitilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning darsdagi ishtiroki va qiziqishi yuqori darajada namoyon bo'ldi. O'quvchilar matn asosida savol-javob qilish, voqealarni davom ettirish, personajlarga tavsif berish va rolli o'yinlarda faol qatnashish orqali ingliz tilidagi kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantira oldilar. Bu esa funksional savodxonlikning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan real kommunikativ vaziyatda fikrni ifodalash qobiliyatining shakllanishiga xizmat qildi.

Shuningdek, badiiy asarlardan foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini oshirishda ham samarali vosita ekanligi aniqlandi. Badiiy matn tarkibidagi tabiiy til birliklari va kontekstual ifodalar o'quvchilarning yangi so'zlarni sun'iy yodlash emas, balki mazmun orqali anglashiga yordam berdi. Natijada o'quvchilarda ingliz tilidagi so'z va iboralarni kundalik nutqda qo'llash ko'nikmalari rivojlandi. Tadqiqot davomida o'quvchilar tomonidan yangi leksik birliklardan mustaqil foydalanish holatlarining ortgani kuzatildi.

Tahlil natijalari yana shuni ko'rsatdiki, badiiy asarlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar matn mazmunini yuzasidan mustaqil xulosa chiqarish, voqealarga baho berish va personajlar xatti-harakatlarini tahlil qilish jarayonida erkin fikr yuritishga o'rgandilar. Ayniqsa, "What would you do?", "Continue the

story”, “Describe the hero” kabi interfaol topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil tafakkurini rivojlantirishda samarali metod sifatida namoyon bo‘ldi. Olingan natijalar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish funksional savodxonlikni shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning nafaqat lingvistik kompetensiyasini, balki ularning kommunikativ, analitik va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli ingliz tili darslarida badiiy matnlar asosida interfaol metodlardan tizimli foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida baholanishi mumkin.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Tajriba jarayonida badiiy matnlar asosida tashkil etilgan dars mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning o‘qib tushunish, fikrni og‘zaki ifodalash va muloqotga kirishish ko‘nikmalarida sezilarli o‘sish kuzatildi. Ayniqsa, dialogik matnlar va ertaklar bilan ishlash davomida o‘quvchilarning ingliz tilidagi faol lug‘at boyligi kengaygani hamda yangi til birliklarini kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati rivojlangani aniqlandi. Tajriba natijalariga ko‘ra, badiiy asarlar asosida olib borilgan darslarda o‘quvchilarning darsdagi faolligi va mustaqil fikrlash darajasi an’anaviy metodlarga nisbatan yuqoriroq bo‘ldi. O‘quvchilar matn mazmuniga munosabat bildirish, voqealarni tahlil qilish va qahramonlar harakatini baholash jarayonida erkin fikr yurita oldilar. Bu esa funksional savodxonlikning muhim komponentlari bo‘lgan analitik va kreativ tafakkurning shakllanishiga xizmat qildi. Shuningdek, tadqiqot davomida badiiy asarlar asosida tashkil etilgan interfaol topshiriqlar o‘quvchilarning ingliz tiliga bo‘lgan qiziqishini oshirgani kuzatildi. O‘quvchilar dars jarayonida rolli o‘yinlar, savol-javoblar va ijodiy topshiriqlarda faol qatnashdilar. Natijada o‘quvchilarda kommunikativ ishonch, jamoaviy ishlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlandi. Yakuniy natijalar shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish funksional savodxonlikni shakllantirishning samarali metodik vositasi hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning til kompetensiyasi bilan bir qatorda ularning mantiqiy fikrlashi, kommunikativ faolligi va ijodiy tafakkurini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida badiiy asarlardan foydalanish o‘quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida badiiy matnlar asosida tashkil etilgan dars mashg‘ulotlari o‘quvchilarning o‘qib tushunish, mustaqil fikrlash, muloqot qilish hamda hayotiy vaziyatlarda til birliklaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga samarali ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ayniqsa, ertaklar, hikoyalar va dialogik matnlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning kommunikativ faolligini kuchaytirishga xizmat qildi. Shuningdek, badiiy asarlar orqali ingliz tilini o‘qitish o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish, kreativ va analitik tafakkurini rivojlantirish hamda erkin fikr yuritish kompetensiyalarini shakllantirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari badiiy matnlar asosida tashkil etilgan interfaol metodlar funksional savodxonlikning asosiy komponentlari bo‘lgan kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy ko‘nikmalar rivojlanishida samarali metodik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni amaliy jihatdan ta’minlash bilan birga, o‘quvchilarning ingliz tiliga nisbatan motivatsiyasini oshirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli ingliz tili darslarida badiiy asarlardan tizimli va maqsadli foydalanish ta’lim sifatini oshirish, funksional savodxonlikni rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llashning muhim shartlaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Kelgusida boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida yosh xususiyatlariga mos badiiy asarlar tanlash, ular asosida interfaol metod va innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish hamda funksional savodxonlikni baholash mezonlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Леонтьев А. А. Основы педагогического общения. – Москва: Просвещение, 1996.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Педагогика, 1982.
3. Lazar G. Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Collie J., Slater S. Literature in the Language Classroom. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
6. Carter R., Long M. Teaching Literature. – London: Longman, 1991.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иностранному языку. – Москва: Просвещение, 1991.